

Yeni Dini Hareketlerde Çevrimiçi ve Çevrimdışı Yönelimler: Sahaja Yoga Örneği

Online and Offline Orientations in the New Religious Movements: Sahaja Yoga Example

✉ Merve BAHADUR^a,
✉ İhsan ÇAPCIOĞLU^b

^aAnkara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri
Din Sosyolojisi ABD,
Ankara, TÜRKİYE

^bAnkara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri
Din Sosyolojisi ABD,
Ankara, TÜRKİYE

Received: 25.01.2021

Received in revised form: 02.04.2021

Accepted: 02.04.2021

Available online: 26.04.2021

Correspondence:

Merve BAHADUR
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri
Din Sosyolojisi ABD,
Ankara, TÜRKİYE
mysalmerve_32@hotmail.com

ÖZ 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayıları ve etkileri gün geçtikçe artan yeni dini hareketlere ilişkin tartışmalar, uzak doğu kökenli dinlerin ritüellerini temsil eden meditasyon ve yoga gibi tekniklerin ön plana çıkmasını beraberinde getirmiştir. Yeni medyanın ve özellikle sosyal medyanın sunduğu imkânlar sayesinde uzak doğu kökenli dini hareketlerin instagram, facebook ve twitter gibi sosyal ağlardaki görünürlükleri her geçen gün artmıştır. Bu hareketler, sosyal ağların etkileşimsel karakteri sayesinde, kendilerini seküler kitlelere tanıtabilmekte ve popülaritelerini artırarak yeni üyelere daha kolay ulaşabilmektedir. Böylece sosyal ağların imkânlarını kullanarak düzenledikleri sanal ritüeller yoluyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Sosyal ağların hikâyeleri ve paylaşımları öne çıkarma özelliğinden de yararlanan bu hareketler, sosyal medya platformlarındaki canlı yayınlar ile üyelerine etkileşimsel bir ortam yaratmakta ve anlık geribildirimler sunmaktadır. Bu yolla sanal ortamda faaliyetlerini yaygınlaştırıp çeşitlendirirken, ironik bir biçimde ortadan kalkacağı iddia edilen dine ve maneviyata yönelik ilginin de yeniden canlanmasına aracılık etmektedir. Bu bağlamda, dinsel ve maneviyatçı bir akım olarak Sahaja Yoga (Sağlıklı Yaşam) Hareketi, Budist bir geleneğe ilişkin ritüelleri dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaygınlaştırma imkânı elde etmiştir. Ülkemizin çeşitli bölgelerinde bulunan temsilciliklerinde kolektif çalışmalar yürüten hareket, esasen ana merkezi İstanbul Serin Esinti Meditasyon Evi'nde sosyal ağlar üzerinden de üyelerine ücretsiz meditasyon hizmeti sunmaktadır. Dinsel/maneviyatçı ilgi etrafında örgütlenen sanal bir topluluk özelliği taşıyan Sahaja Yoga'nın; sosyal ağlardaki bağlantıları, online hesapları ve paylaşımlarının yanı sıra, meditasyon ve yoga ritüelleri gibi çeşitli faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, yeni dini hareketlerin temel karakteristiklerinden hareketle Sahaja Yoga'nın belli başlı özellikleri, İstanbul Serin Esinti Meditasyon Evi'nde ki online meditasyondan edinilen bilgiler ele alınmakta ve instagramdaki paylaşımları üzerinden sosyal ağlardaki görünürlüğü *çevrimdışı-çevrimiçi din* kavramsallaştırması çerçevesinde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni dini hareket; Sahaja yoga; çevrimdışı-çevrimiçi din

ABSTRACT Since the second half of the 20th, the discussions about new religious movements, whose numbers and effects are increasing day by day, brought with it the prominence of techniques such as meditation and yoga, which represent the rituals of the Far East continuation religions. Thanks to the possibilities of new media and especially social media, the visibility of distant religious movements on social networks such as Instagram, Facebook and Twitter has increased day by day. Thanks to the interactive character of social networks, these movements can promote and reach new members more easily by increasing their popularity. Thus, it continues its virtual activities through virtual rituals by using the opportunities of social networks. Benefiting from the feature of highlighting the stories and shares of social networks, these movements create an interactive environment for their members with live broadcasts on social media platforms and provide instant feedback. In this way, spreading its activities and other activities in the virtual environment mediates the revival of interest in religion and spirituality, which is ironically alleged to disappear. In this context, as a religious and spiritualist movement, the Sahaja Yoga (Healthy Life) Movement is to have the opportunity to spread a Buddhist tradition in our country as well as in the world. The movement, which carries out collective work in its representative offices located in various regions of our country, essentially offers free meditation services through social networks in its main center, İstanbul Serin Breeze Meditation House. Of Sahaja Yoga, which carries a virtual community organized religiously / spiritually; In addition to their online accounts and posts on social networks, various games such as meditation and yoga rituals attract attention. In this page, based on the basic features of new religious movements, the main features of Sahaja Yoga, the information obtained from online meditation in İstanbul Serin Breeze Meditation House are discussed and its visibility on social networks through its posts on Instagram is examined on the concept of 'offline-religion'.

Keywords: New religious movements; Sahaja yoga; offline-online religion

EXTENDED ABSTRACT

Economic and scientific developments in modern societies have brought various difficulties in maintaining the social functions of religion. The loss of confidence in science and economy, the weakening of norms that regulate social relations led to the emergence of new religious movements. Since the second half of the 20th century, the increasing number of new religious movements brought with it the emergence of rituals such as meditation and yoga as a meditation technique representing the rituals of Far Eastern religions. Many other New Religious Movements such as (Transdantal Meditation, Hare Krishna, Zen Buddhism, Osho) as Sahaja Yoga Movement is a modern movement that focuses on Indian origin spirituality orientation operating in Turkey in recent years.

Sahaja Yoga which centered on the concept of enlightenment at the base of the spine a special meditation technique that awakens the powerful spiritual energy kundalini. This sacred energy within us reaches the sahasrara (integration) point by passing through the seven chakras in our body. The thoughtless awareness position is important in reaching this point. Using tools and mantras such as Shri Mataj's photograph, candles, and incense during meditation are the most basic teachings that distinguish meditation from other movements. Sahaja Yoga meditation is not only an individual meditation that can be done anywhere, anytime, but also a collective meditation. In addition to collective meditation in the representation offices of the Sahaja Yoga Movement, online meditation is also offered on online platforms. The appearances of Sahaja Yoga, a religious movement of Far East origin, on social networks such as website, instagram, facebook and twitter have increased day by day thanks to the opportunities offered by new media and especially social media. These movements can introduce themselves to secular masses and reach new members more easily.

The importance of this study is to examine the website and instagram pages of the Sahaja Yoga Movement, which is a member of a Hindu and Buddhist tradition, to explain that the movement is effective and active in various ways. The websites of the Sahaja Yoga Movement, which are considered within the scope of the new religious movements, are used to inform the followers in terms of offline religion online, which is a one-way communication from the source to the buyer. From the receiver to the source (the site is passive, the users are active, it has an interactive feature) to comment on the stories or posts shared within the scope of the online religion, the ability to reflect emotions with emojis and the interaction of live broadcasts. Although they have offered online meditation on their site, their followers prefer meditation that involves versatile communication through social networks.

In this study, it is aimed to examine the Sahaja Yoga Movement that effectively uses online and offline religious rituals in digital media. New religious movements in Turkey, especially with modern rituals such as yoga and meditation to exhibit social media platforms, followers are able to pull them. The posts and practices designed through virtual communities created in new media and especially on social media show that the Sahaja Yoga movement is trying to attract the masses by using the possibilities of digital media. In this page, based on the basic features of new religious movements, the main features of Sahaja Yoga, the information obtained from online meditation in Istanbul Serin Breeze Meditation House are discussed and its visibility on social networks through its posts on Instagram is examined on the concept of 'offline-religion'.

Modern toplumlardaki ekonomik ve bilimsel gelişmeler, dinin geleneksel olarak yerine getirdiği toplumsal işlevlerin sürdürülmesi konusunda çeşitli zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede bilime ve ekonomiye duyulan güvenin sarsılarak toplumsal ilişkileri düzenleyen normların zayıflaması, yeni dini hareketlere kapı aralamıştır. Modernleşme sürecinde dinin zayıflayacağına ilişkin öngörüler ve tartışmalar, 1960'lı yıllardan itibaren yeni bir olgunun yükselişine yol açmış ve böylece yeni dini hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır (Şentürk, 2004: 56-8). Esasen klasik sekülerleşme tartışmalarıyla birlikte geleneksel dini yapılara yönelik ilgi sarsılmıştır. Ancak dine ilişkin modern söylemlerin dini değerleri yeni yaşam tarzlarının dışında tutması, din olgusuna ilgiyi yeniden canlandırmıştır. Weber'in tabiriyle '*dünyanın büyüünün bozulması*'yla bireyin Tanrı ile olan ilişkisinin kurumlar tarafından değil de bireyin kendisi tarafından belirlendiği ve dini konularda özgürce düşünme, tartışma hakkının bulunduğu yeni bir alan oluşmuştur (Ünal, 2011: 65).

Din sosyoloğu P. L. Berger'e göre (2011: 138), modernitenin ürettiği tatminsizlik; dini, ekonomik ve sosyo-politik yaşamın rasyonalizasyonuyla birleşince, modern insanı evrende ve içinde yaşadığı toplumda '*yersiz yurtstuz*' hale getirmiştir. Esasen klasik sekülerleşme tezinin iddialarına karşı çıkan Luckmann'ın, *Görünmeyen Din* (2016: 35-6) adlı eserinde belirttiği gibi, bu süreçte din, hayattan kaybolmamış aksine sadece şekil değiştirmiştir. Luckmann, modern toplumda geleneksel dini formların bir

ölçü olarak işlev göremeyeceğini belirtmiş; sekülerleşmenin sekülerleşmesiyle¹ bireysel dindarlığın kutsal evren ve sosyalleşme temelinde gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Nihayet bu durum, dünyevi ideolojilere ve yeni dini hareketlerin (YDH) doğuşuna neden olmuştur.

YDH'ler, kimi zaman yeni dini organizasyonlar ve alternatif dini hareketler olarak, kimi zaman da pejoratif anlamlar atfedilerek 'kült' etiketi ile nitelendirilmiştir. İlk örneklerine 1960'larda Batı toplumlarında rastlanan, 1970'li yıllarda görünürlüğü gittikçe artan ve 1980'lerde etkinliği kısmen azalan bu hareketler, son yıllarda dini açıdan çoğulcu, eklektik formlar altında ve yeni manevi arayışlara yönelme şeklinde yeniden kendini göstermiştir (Uluç, 2013: 105). YDH'ler olgusuna yeni din, sekt, kült, yeni dindarlık biçimleri, zararlı örgütler gibi etiketler ile yaklaşımış; Türkiye'de ise söz konusu hareketler kült grupları, tarikatlar, yeni çağın dinleri, milenyum tarikatları, mesihçi ve millenarist hareketler (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012: 523-4) ve paranormal inançlar (Arslan, 2015) gibi başlıklar altında incelenmiştir.

YDH'ler için birçok tipoloji denemesi de yapılmıştır. Sözgelimi, James Beckford tarafından oluşturulan ikili tipolojinin ilk kategorisinde; kendilerinin Hristiyan olduğunu savunmakla birlikte Hz. İsa'nın dönüşünü manevi açıdan kurtuluş yolu olarak gören hareketler yer almaktadır. İkincisinde ise, mistik doğunun materyalist batıdan daha fazla hayata anlam kattığına inananların oluşturduğu Hint ağırlıklı felsefi ve mistik hareketler bulunmaktadır (Kirman, 1999: 225). Bu tipoloji çerçevesinde mistik Doğu geleneklerine ait Hinduizm ve Budizm kökenli dini hareketlerin sekülerleşme süreciyle eklemlenerek yeni formlara büründüğü anlaşılmaktadır. Esasen modern toplumlarda maneviyatçı yönelimlerin ortaya çıkmaya başladığı 1960'lı yıllardan itibaren etkisini hissettiren bu yeni dalga, 'oryantal dini uyanış', 'yeni dinsel bilinçlilik', 'dinin yeniden kuruluşu' ve 'dinsel kriz' gibi nitelendirmelere de konu olmuştur. Dinsel ve maneviyatçı yönelimler arasında doğulu inanç öğretilerinin yanı sıra, evanjelik ya da fundamentalist yaklaşımlar, mistik ve paranormal uygulamalar da yeni çağ hareketleri olarak nitelendirilmiştir. Dinin yeniden kuruluşu, geleneksel yorumlar ve dinsel arınma biçimleri karşısında yeni biçimleri ve melezliği niteleyerek senkretik yapıların ortaya çıkışına yol açmıştır (Arslan, 2006:11). Yeni dini hareketlerin yükselişi, dinsel piyasada kaybedilen anlamı yeniden inşa etmek amacıyla Batı'da hızla yayılan astroloji, ruhsal şifa, ekolojik öğretiler, beden sağlığı, yoga ve meditasyon gibi dinamiklerle de görünürlük kazanmıştır (Köse, 2019: 18-9).

Dinsel açıdan yeniden canlanma örnekleri olarak betimlenen maneviyatçı oluşumlar, bünyelerinde birden fazla kültürün etkilerini barındırmaktadır. Hristiyanlığın yeni yorumlarına dayanan Tanrı'nın Çocukları, Mormonlar, Uzak Doğu kökenli Zen Budizmi ve Hare Krişna gibi hareketler kişisel gelişime odaklanan öğretilere sahiptir. Bununla birlikte, Hristiyanlığa ve diğer dinlere uzak olan Sayentoloji (Bilgin, 2013: 244) gibi hareketler de bulunmaktadır. Batı'dan dünyaya yayılan yeni dini hareketlerde bu ayırım yetersiz kalmakta ve kökeni farklı gruplar ortaya çıkmaktadır.

Kendilerini bir din veya inanç sistemi olarak tanımlamaktan kaçınan Transdantal Meditasyon, Reiki, Feng Sui ve nihayet *Sahaja Yoga* olarak bilinen akımlar; karma felsefesi, reenkarnasyon öğretisi ve yoga egzersizleri ile Budist, Hindu ve Taoist görüşleri savunan hareketlerdir (Yitik, 2004: 310). Özde

¹ Peter Berger'e ait olan desekularizasyon tezi yeniden dirilen dinlerin doğasına vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan dine ilginin artması, yeni dini hareketlerin ortaya çıkması, yerleşik dini geleneklere ilginin azalması dini daha seküler yönelimli (sekülerleşmenin sekülerleşmesi) bir alana taşımaktadır (Mehmet Ali Kirman, Küreselleşme Sürecinde Sekülerleşme ve Dinin Geleceği, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Din-International Congress of Asian and North african Studies: Religion, 2008, Cilt:1, s.288; Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (ed.), *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Grafikler Yayınları, Ankara, 2013, s.412; Inger Furseth, Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, (çev. İ. Çapcıoğlu- H. Aydınalp), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2011, s.149; Vyacheslav Karpov, Desecularization: A Conceptual Framework, *Journal of Church and State*, vol:52, no:2, July 21 2010, s.238).

Hinduizme ve Budizme dayanan bu hareketler düzenledikleri kurslar, seminerler, internet tabanlı portal ve sosyal medya hesaplarıyla dikkat çekmekte ve taraftar toplamaktadır. Bu hareketlerin ortaya çıkışında gözlemlenen yerel ve küresel dinamikler, gerek empirik gerekse teorik düzeyde din sosyolojisi araştırmalarına da ilham vermiştir (Şentürk, 2004: 54-6).

Din sosyolojisi literatüründe incelenmesi gereken çağdaş dini hareketler arasında Sahaja Yoga dikkat çekici bir akım olma özelliğine sahiptir. Sahaja Yoga, diğer pek çok YDH gibi son dönemde Türkiye’de de faaliyet gösteren Hint kökenli maneviyatçı yönelimlere odaklanan modern bir harekettir. Aydınlanma (*Kundalini Uyanışı*) kavramını merkeze alan Sahaja Yoga (*Kendiliğinden Birleşme*), kendini özel bir meditasyon tekniği olarak tanımlamaktadır (Sevinç, 2011: 24).

Bu çalışmada, dijital medyada çevrimiçi ve çevrimdışı dini ritüelleri etkin biçimde kullanan söz konusu hareketin çeşitli açılardan incelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye’de yeni dini hareketler, özellikle sosyal medya platformlarında sergiledikleri yoga ve meditasyon gibi modern ritüelleriyle, takipçilerini kendilerine çekmeyi başarmaktadır. Yeni medyada ve özellikle sosyal medyada oluşturulan sanal topluluklar üzerinden yapılan paylaşımlar ve tasarlanan uygulamalar, *Sahaja Yoga* hareketinin dijital medyanın imkânlarını kullanarak kitleleri kendine çekmeye çalıştığını göstermektedir. Ülkemizde ‘Sağlıklı Yaşam Derneği’ adı altında faaliyetlerini sürdüren *Sahaja Yoga*’nın faaliyetleri, online meditasyon portalları, instagram hesaplarında yapılan paylaşımlar ve İstanbul Serin Esinti Meditasyon ve Sanat Evi zoom bağlantılı online meditasyondan edinilen bilgiler aracılığıyla değerlendirilecektir.

YENİ BİR DİNİ HAREKET: SAHAJA YOGA

Modern hayatın getirdiği bunalımlar, seküler yapılara merak ve ilgi uyandırmıştır. Modern insan, kafasını sürekli meşgul eden belirsizlikler ve kolektif sorunlardan dolayı, ontolojik güvensizlik, postmodern belirsizliğe tutulma ve kendini yetersiz hissetme gibi duygular yaşamaktadır. Bu süreçte, bir taraftan yeni dini akımlar ve rehberler ortaya çıkarken, diğer taraftan din dışı kurumlar ve dünyevi aşkınlık merkezleri kurulmuştur. İnsanın ebedi yetersizliği mesajını taşıyan bu akımlar, zirve deneyim yaşatmak için sağlık, huzur, mutluluğa erişme ve arınma gibi ilkelerle kitleleri kendine çekmektedir (Bauman, 2013: 265-8).

Yeni dini hareketlerin -temellerinde birçok farklılıklar olmasına rağmen- Doğu kaynaklı olanlarında en önemli özellik; mistik tecrübeyi ön plana çıkarmaları ve Tanrı’yla (mutlak varlıkla) doğrudan ilişki kurduklarını iddia etmeleridir (Köse, 2019: 23). Modernleşme sürecinin etkisiyle toplumsal itibar kaybına uğrayan yogayı, Hindistan dinsel dirilişçileri ve milliyetçileri 20. yüzyılın başlarında yeniden keşfetmiştir. Özellikle 1960’lı yıllarda, çeşitli Hint guruları tantrikyoga veya haṭhayoga öğretmiştir. Bununla birlikte, 1970’lerde Yogi, Shri Mataji Nirmala Devi, Osho/Rajneesh, Shrii Shrii Anandamurti, Swami Muktananda ve Swami Shivananda Harbhajan Singh gibi hareketler, ‘kundalini’ (*kutsal anne*) enerjisinin uluslararası anlamda yayılımını sağlamıştır (Hatley, 2015: 7-8). Budizm ve Neo-Hinduizm kaynaklı bu hareketler, özellikle iki temel argümana dayanmaktadır. Birincisi bireyi modern topluma; seküler yaşama hazırlamak; ikincisi ise ruhsal onarım sağlamaktır (Yitik, 2004: 341). Hindu nitelikte olan Sahaja Yoga (SY) Hareketi de diğer birçok yoga grubundan (özellikle kendini gerçekleştirme pratikleri açısından) farklı nitelikleriyle ortaya çıkmıştır (Uluç, 2013: 176). SY Hareketi Budizm ve Hinduizm’in doğrudan yayılması amacıyla olmasa da, beden hareketleri, pragmatist ve hümanist yapısıyla Doğu mistisizminin Batı kaynaklı bir versiyonunu oluşturmaktadır (Sevinç, 2014: 121).

Bütün dünyaya yayılmış olan SY Hareketi'ni, Vishma Nirmala Dharma² (International Pure Religion) adıyla da bilinen Shri Mataji Nirmala Devi yeni bir meditasyon yöntemi olarak 1970 yılında kurmuştur. Shri Mataji Nirmala Devi, 21 Mart 1923'te Hindistan'ın Maharashtra Eyaleti'nde dünyaya gelmiş; kendisine kusursuz ve temiz anlamına gelen '*nirmala*' adı verilmiştir. İlerleyen yıllarda çoğunlukla Shri Mataji Nirmala Devi ismiyle anılmıştır. Ayrıca 'anne' olarak da bilinmiş, gençlik yıllarında tıp eğitimi almış, Hindistan'ın bağımsızlığı için savaşmış ve M. Gandhi'nin ashramında (tekke) yaşamıştır (Salgado, 2009: 111-2; Yadsıman, 2020: 441). Doğuştan aydınlanmış, çok genç yaşta tüm insanlık için mümkün olabilecek benzersiz bir yeteneğe sahip, ruhani bir güç olan Adi Shakti'nin³ enkarnasyonu (hulül) olarak ortaya çıkmıştır⁴.

Shri Mataji, ruhani gücün farkına varmasıyla Nargol'da 'Acharya Rajneesh', daha sonra 'Osho' olarak bilinen Chandra Mohan Jain başkanlığındaki bir meditasyon kampını ziyaret etmiş; burada maneviyat kisvesi altında insanların yağmalandığını görmüş ve kendisini insanları gerçek maneviyata yönlendirmek amacıyla bir yol bulmak zorunda hissetmiştir. Bu durumda, kendini gerçekleştirme yolunda bir çaba olarak SY Hareketi'ni başlatmıştır. Nirmala Mata Temple'in yanındaki ağacın altında oturup meditasyon yaparak, İncil'de belirtilen üç bilge adam ve onun dışında hiç kimsenin görmediği ışığı (yıldız) gördüğünü iddia etmiştir. Bu kutsanmış ve vibre edilmiş yeri keşfettiği için şaşırda da bunu sahiplenerek kendi tekniği gibi sunmuştur.⁵ 1970'de Nargol'da iken taç çakranın açılımı ve kundalini enerjisini keşfetmiştir.⁶ Böylece SY, önce Hindistan'da yayılmış, ardından İngiltere, Rusya ve Amerika gibi doksan beş yakın ülkede yüz kırka yakın farklı milletten (Yadsıman, 2020: 441) kişiler SY meditasyonunu uygulamaya başlamıştır. Birçok ülkede de puja toplantıları düzenleyen Mataji 23 Şubat 2011'de İtalya'nın Genova şehrinde hayatını kaybetmiştir.

SY Hareketi'nin uluslararası yayılımında; düzenledikleri kurslar, seminerler, toplantılar ve sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla taraftar toplama anlayışı etkili olmuştur. Batı dillerinden tercüme edilen yayınlar ile, 'karma', 'samsara', 'nirvana', 'sahasrara' ve 'yoga' gibi Hint dini düşüncesine ait terimler, (Yitik, 2004: 334), yazdığı eserler (Meta Modern Çağ, Sevgiyle Pişir, Sahaja Yoga Book One), Blossom Times dergisi, tiyatro ve müzik okulları⁷, her ülkeye ait internet sayfaları⁸, sağlık ve rehabilitasyon⁹ merkezlerinin açılması da yayılma hızını artırmıştır. SY Hareketi, Ülkemizde ise Sağlıklı Yaşam Derneği adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu hareketin Türkiye'de bölge ve iller bazında altmış iki temsilciliğinin bulunduğu, genç ve kültürlü insanlar arasında yayıldığı görülmektedir (Yitik, 2018: 247). SY, 1970 yılından beri sağlıklı yaşam, arınma ve aydınlanma amaçlı meditasyon çerçevesinde çevrimdışı ve çevrimiçi dini faaliyetler olarak devam etmektedir. Türkiye'de bu faaliyetler, altmış iki il temsilciliğinin yanı sıra, toplu aydınlanma organizasyonları ve online programlar (wemeditate, sahajayogatv, sahajayoga youtube, sahajayogaturkey) şeklinde gerçekleştirilmektedir.

² 'Vishwa' 'evren', 'Nirmala' 'saf' anlamına gelir. Tertemiz ve dharma din anlamına gelir. Aydın insanlar olarak adlandırılan bir dini takip etmek isterseniz Vishwa Nirmala Dharma içimizde doğuştan gelen saf din anlamına gelir. Vishwa'da kolektif içerik ve duygular çok önemlidir. Nirmala Dharma, çoğunlukla kolektif yol olarak ifade edilir (Her Holiness Mataji Nirmala Devi, Sahaja Yoga, Kişisel Basım, İstanbul, s.20-31).

³ Ruh veya mutlak güç olarak nitelendirilen Adi Shakti; Shri Mataji'nin gövdesi içinde kapalıdır ve hakikat düzleminde doğan Büyük Tanrıca karakterine sahiptir. Evrenin bütün bir parçasındaki enerjiyi temsil eden Adi Shakti ilkel anne olarak da adlandırılmaktadır. Shri Mataji'nin fiziksel organizması güçlü bir radyasyon üretir. Gerçeğin düzlemi Shri Mataji tarafından Adi Shakti kalitesine yansıtılmaktadır (J. A. Salgado, A Jungian Approach, translated from Spanish by Deborah Palma, 2011, s.113-4. Erişim adresi: <https://library.sahajaworld.org/>).

⁴ Shri Mataji Nirmala Devi SY'nin kurucusu, <http://www.sahajayogaistanbul.org/shrimataji.html> (02.09.20)

⁵ Evde Sahaja Yoga Online İstanbul Serin Esinti Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programı katılımlı gözlemlerden edinilen bilgilerdir.

⁶ Jos. P.V. Boven, Shri Mataji Nirmala Devi a Life of Divine Spirituality, (n.d.), s.13. Erişim linki: <https://www.academia.edu/31633741/>, (08.09.20).

⁷ Bkz. Cabella International Sahaja School, <https://www.cabellaschool.org/>. (22.12.20).

⁸ Bkz. <http://www.sahajayogaportal.org/>, <https://www.sahajayoga.it/>, <http://sahajayoganepal.org/>, <https://www.sahajayogamumbai.org/nirmal-nagari-ganapatipule/>. (22.12.20).

⁹ Bkz. <http://www.sahajahealthcentre.com/>, <https://www.sahajayogahealthcentre.org/about.html> (22.12.20).

SY Hareketi'ni muhtevası ve mahiyeti bakımından ele aldığımızda, Kutsal yazıtlarında açıklandığı gibi, Tanrı'nın sevgisi (Paramachaitanya) ve hakikati arayan (Sadhaka) anlamına geldiği görülmektedir. Aynı zamanda kendini gerçekleştirme (Atma Sakshat Kar), kendini tanıma olarak da tanımlanmaktadır (Devi: 4). Tanrı sevgisi ve kendini gerçekleştirme SY Hareketi'nin temel noktalarından biridir. Sahaja'nın kelime anlamını incelediğimizde ise, *saha* (with) *ja* (born) sizinle doğmuş olan, *yoga* ise her yanı saran yaşamsal güç ile bütünleşmek anlamına gelmektedir. Sahaja, 'kendiliğindenlik' demektir ve temelinin ilahi bir öğretiyeye dayandığına inanılır. Omurganın tabanında bulunan güçlü manevi enerji olan kundalini¹⁰ uyandırılmasıyla bütünleşme sağlayan bir meditasyon (Puttick, 2006: 544) tekniği olarak nitelenmektedir.

Kundalini; sakrum (saf arzunun gücüne dayalı kutsal üçgen kemik) (Srivastava, 1997: 227)'daki enerji merkezinin uyanmasıyla açığa çıkmaktadır. Bu kundalini, üçgen kemiğin içinde oturan bir çuha çiçeği gibi uyanır ve altı merkezden (çakralar)¹¹ geçer. Vücudun merkezindeki en yüksek enerji merkezi Sahasrara'dır. Kundalini enerjisinin uyanmasıyla ellerinde ve kafanın üzerinde ılık bir esinti hissedilir (Yitik, 2018: 247-8). Bu ılık esintiyi hissetmeyenlerde enerji kanallarında akış sağlanmadığı, kişinin öz benine ulaşamadığı, iç huzuru yakalayamadığı kanaatine varılır ve aydınlanma gerçekleşmemiş olur. Meditasyon süresince enerji kanallarının açılması fiziksel, duygusal ve ruhsal olarak yaklaşık birkaç günlük ya da birkaç haftalık tecrübeyle sonuçlanabilir.¹²

Gerçek bir aydınlanma yaşanması ve ılık esintinin hissedilebilmesi için meditasyon süresince Shri Mataji'nin fotoğrafı, mum ve tütsü gibi araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlardan en önemlisi olan fotoğraf güçlü bir pozitif etki yaymakta ve vibrasyonu arttırdığına inanılmaktadır. Meditasyona başlamadan önce kundalini yükseltme için bandhan olarak adlandırılan ritüel yapılmaktadır (sol elin avuç içi yukarı bakacak şekilde sol dize koyulur ve sağ el de sol kalçaya uzatılır). Bu ritüeli uygularken gözler kapalıdır. Dikkat, başın üstüne verilir. Yaklaşık yirmi dakika sürer. Bu sürede sessizlik önemlidir ve herhangi bir şeye odaklanmamak ya da düşünmemek gerekir. Bu süreç 'düşüncesiz farkındalık' olarak adlandırılır. Kutsal Ruh (her yeri kaplayan güç)'un serin esintisinin bingıldak kemiği bölgesinden çıkararak el ve parmak uçlarından aktığı düşünülür. Böylece her bir çakranın temizlendiğine inanılır. Kişi, sahasrara (bütünleşme noktası)'ya ulaştığında, aydınlanmanın gerçekleştiği kabul edilir (Srivastava, 1997: 234; Uğurlu, 2011: 2). SY Hareketi'nde içimizde bulunan yaşamsal enerji 'kundalini' meditasyon ile kolayca uyandırılmaktadır. Böylece kişi, meditasyon ile içsel dengeye ulaşarak kişisel ve kolektif tüm problemlerinden kurtulabilmektedir¹³. SY meditasyonu, doğal ve kolay içsel uyanış durumudur. Ruhsal potansiyelin kendiliğinden gelişen aktifliğine dayanmaktadır (Bajjnath, 2008: 35).

¹⁰ Saf arzunun bu gücü üç buçuk bobin halinde sarıdır ve bobin Sanskritçe'de kundal olarak adlandırılır. Dişil bir enerji olduğu için kundalini denilmektedir (H. H. Shri Mataji Nirmala Devi Srivastava, Meta Modern Era, Visa Nirmala Dharma, Revised Third Edition, 1997, s.227).

¹¹ Vücudumuzda ana merkezleri kontrol eden yedi çakra bulunmaktadır. Bu yedi çakra SY meditasyonu bakımından önemlidir. Bu çakralar; kök çakra, ikinci çakra, üçüncü çakra, kalp çakrası, boğaz çakrası ve taç çakra olarak tanımlanmaktadır (Gülüm, Omay, Evrensel Yaşam Enerjisi Reiki, Reiki Yayımları, Ankara, 2003, s.30-1). SY'de kundalini enerjisini açığa çıkarmada çakralar önemli işleve sahiptir. Omurganın tabanında bulunan güçlü manevi enerji kundalini hareket geçtiğinde avuç içi ve balarının üstünde serin bir esinti hissedilir ve bu deneyimle birlikte barış, mutluluk ve taç çakraya ulaştığında aydınlanmaya yol açar (Elizabeth, Puttick, Sahaja Yoga, *Encyclopedia of New Religious Movements*, ed. Peter. B. Clarke, London, 2006, pp. 544-5).

¹² SY'ye ait uluslararası kurumsal vakıf sitesinden edinilmiş bilgilerdir.

Meditation, [https://shrimataji.org/meditation_\(10.08.20\)](https://shrimataji.org/meditation_(10.08.20)).

¹³ SY'ye ait siteden edinilmiş bilgilerdir. Sahaja Yoga, <http://www.sahajayogaportal.org/sahaja-yoga.html> (10.08.20).

SY'de meditasyon esnasında, bedensel pozisyonlardan ve mantralarından¹⁴ yararlanılmaktadır (Uğurlu, 2011: 29). Mantraların önemi büyüktür. Her çakranın bir mantrası olup, tanrısal bütünlüğün yansıması olarak kabul edilmektedir. Meditasyon esnasında mantra okumadan önce çıkartılan 'OM' sesinin, semavi dinlerde 'amin' karşılığı olduğu söylenmektedir¹⁵. SY meditasyonu, kundalini enerjisini açığa çıkarma, aydınlanma (kendini gerçekleştirme), fiziksel, duygusal iyileşme ve meditasyon esnasında mantra okuma bakımından diğer meditasyon türlerinden farklıdır. SY meditasyonunu diğer meditasyon tekniklerinden ayıran en temel özelliği, kundalini enerjisini uyandırması ve bu enerjiyi kolayca dağıtabilmesidir. Kundalini enerjisi; ilkel yaratıcı, manevi bir güç olarak insanın mikrokozmosunda gizlidir. Yaratılışın uyarılma gücü kundalini (Hatley, 2015: 1), SY meditasyonunda vazgeçilmez bir unsur olup Anne, Tanrıça gözüyle bakılan kutsal bir enerjidir.

SY meditasyonu, Batı'da uygulanan Transdantal Meditasyon ve Mindfulness Meditation gibi diğer rahatlama ve meditasyon formlarından törapik etkilere sahip olması nedeniyle farklılıklara sahiptir. Klinik araştırmalar SY'nin epilepsi, astım, hipertansiyon gibi hastalıkları azaltmaya yönelik faydalı etkileri olduğunu bulgulamaktadır. Nitekim bir araştırmada SY'nin anksiyeteyi azalttığı ve yaşam kalitesini daha iyi hale getirdiği gözlemlenmiştir (Chung, Brooks, Rai ve diğ., 2012: 590). SY'nin faydalarına baktığımızda fiziksel, bilişsel ve duygusal anlamda meditasyon pratiği olduğu görülmektedir. Stres kontrolü, denge, saldırganlık, uyku düzeni, bağımlılık, iletişim becerileri, benlik saygısı, kendine güven, odaklanma, kültürler ve uluslar arasında bölücülük gibi konularda iyileştirici bir meditasyon pratiği olduğu yönünde açıklamalarla kendini ortaya koymaktadır¹⁶.

SY Hareketi'nin her ne kadar özel ve farklı teknik olduğu iddia edilse de, kurucusu Shri Mataji'nin başlangıçta Osho Rajnesh adındaki bir harekete mensup olması, daha sonra SY Hareketi'ni kurması, bu hareketin eklektik bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir (Yadsıman, 2020: 443). Ayrıca diğer yeni dini hareketler gibi SY Hareketi de kendini moda, tarikat veya alternatif bir metot olarak görmemektedir. Vakıf dışında üyelik, insanların isimlerinin kalıcı bir listesi yoktur. Yaşayan, kolektif bir yapı olarak kendini tanımlamaktadır¹⁷. Hareket, kolektifliğe önem vermekte ve temsilcilikler açarak takipçilerine ücretsiz yoga pratikleri yaptırmaktadır. Temsilcilik bulunmayan yerlerde veya kolektif olarak katılanlara ise online meditasyon hizmeti sunmaktadır.

SY'de, günlük yapılan bireysel ve online meditasyona erişim imkanı sunulmuş olsa da, kolektif meditasyona daha fazla vurgu yapılmaktadır. Merkezlerde haftalık yapılan meditasyonların (puja toplantılarının) önemi büyüktür. Kolektif bir meditasyon sırasında bütün yogilerin kundalini, bir tane güçlü enerji akışında birleşmektedir. O zaman elde edilen deneyimin derinliğini ve gücünü bireysel bir meditasyon sırasında ya da kundalini uyandırılmamışsa hissetmek mümkün değildir¹⁸. Kolektif yapılan meditasyonlarda daha fazla vibrasyon etkisi olduğu söylenmektedir. Üyeler, merkezde dört haftalık aydın-

¹⁴ Mantra sadece Sanskritçe'den türeyen dini hece ya da şiidir. Ruhani kanallar olarak kullanılır ve titreşimlerle kişinin yüksek bilince ulaşmasını sağlar. Mantra ile birlikte ilahi varlığa uygun şekil edinilmektedir. Saf dikkat, saf arzu, saf yaratıcılık (Shri Nirmala Vidya, Shri Nirmala Chidda, Shri Brahmadeva Saraswati) her çakra kanalına ait tanrı vardır ve her meditasyona başlamadan önce bilhassa Molohadra çakra olarak nitelendirilen birinci enerji merkezinin tanrısı Shri Ganesha mantrası ile başlamanın daha doğru olacağına inanılmaktadır. Mantra, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mantra>. (09.09.20); (Robert E., Svoboda, Kundalini Doğunun Gizemci Öğretisi, Tür. Nur Yener, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.149, Evde Yoga Online İstanbul Serin Esinti Meditasyon ve Sanat Evi Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programı katılımlı gözlemden edinilmiş bilgilerdir.)

¹⁵ Evde Sahaja Yoga Online İstanbul Serin Esinti Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programı katılımlı gözlemden edinilmiş bilgilerdir.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Tom Hendrks, The Effects Of Sahaja Yoga Meditation On Mental Health: A Systematic Review, *Journal of Complementary and Integrative Medicine*. 2018, Vol.15, Issue:3, pp.1-11. R.Monacha, G B Marks, P Kenchington, D Peters, C M Salome. Sahaja Yoga in the Management of Moderate to Severe Asthma: A Randomised Controlled Trial, *Thorax*. 2002, Vol. 57, pp.110-115.

¹⁷ Sahaja Yoga Book One adlı kitabın çevirisinden edinilmiş bilgilerdir. <https://www.amruta.org/tr/book-sahaja-yoga/chapter-1-sahaja-yoga/> (07.05.20).

¹⁸ SY meditasyonuna ilişkin siteden edinilmiş bilgilerdir.

Meditasyon, <http://www.sahajayogaportal.org/meditasyon.html> (23.08.20).

lanma programına katılıp aydınlanmasını aldıktan sonra, 14 hafta boyunca kolektif ya da bireysel olarak online portallardan sahaja yoga meditasyonunu tamamlayabilmektedir¹⁹.

Topluluğa üye olunması, haftalık toplantılara katılma, 18 haftalık aydınlanma meditasyonunun tamamlanması, yogini (statüko) olma gibi olgular, YDH'ler bağlamında SY Hareketi'nin dinsel eğilimli bir hareket olduğunu gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte bu hareketin din ile alakası olmadığına ilişkin online meditasyon esnasında edinilen bilgilere göre;

*"İyi bir sahaja yogi tabiat gibidir, tabiat nasıl ise insan da öyledir. Tabiat insanı sakinleştirir, nefes alır. SY'yi hayatınıza yerleştirdiyse hem kendinize hem de etkileşim alanınıza giren insanlara vibrasyon verirsiniz. Sahaja yoga meditasyonu içsel dünyada kişiyi derinleşmeye götürür. Tanrısal kaliteyi ortaya çıkartır. Tanrısal kalite ise içimizdeki saf ruh, kundalini enerjisidir. Sahaja yoga meditasyonu bir din değildir ve aşırı katı kuralları yoktur"*²⁰

SY Hareketi, kendisini dini bir hareket olarak değil, samimi iletişime ve sosyalleşmeye dayalı kolektif bir platform olarak tanıtmaktadır. Bu yönüyle bireyi dinleyen ve anlayan, Bauman'ın (2013: 273) ifadesiyle, dini köktenciliğin sunulduğu hayat çatısının yanı sıra, postmodern tüketici kültürün beslediği uzman danışmanlığı ve rehberliği, bu tarz oluşumların yapısını daha da güçlendirmektedir. 'Yapabilirsin' diyecek bir ses, nasıl yapılacağını gösteren kılavuzlara muhtaç bir insan modeli (Bauman, 2013: 266), bu hareketlerin yayılmasını sağlamaktadır. Aktif ve etkili misyonerlik organizasyonu olan SY Hareketi'nde, manevi arayış içerisindeki bireye, seçkin katılımcı statüsü, kendini ifade edebilme, sağlıklı yaşam olanağı ve ücretsiz meditasyon hizmeti (hem kolektif hem de online) verilerek, yoga ve meditasyon gibi faaliyetlere ilgi artırılmaktadır.

Her ne kadar SY'nin dini karakterli bir hareket olmadığı ifade edilse de, bu hareketin meditasyon tekniğini incelediğimizde, diğer yoga meditasyonlarından farklı olduğu ve her bir aşamanın Hinduizm kaynaklı Budist bir inancın karakteristiklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. SY merkezlerinde tütsü, mum, Shri Mataji'nin koltuğa oturtulmuş çerçeveli resmi, her hafta bırakılan çiçekler, katılımcılara evde gerçekleştirebilecekleri meditasyona ilişkin broşür ve Mataji'nin resminin verilmesi gibi ritüeller, bu hareketin sağlıklı yaşam platformundan öte yeni bir dini hareket olduğunun başlıca göstergeleri arasındadır.

SY hareketi dogmatik ve metafizik olmaktan ziyade, problemlere anlık çözüm sunma ve mistik tecrübe bakımından dinsel bir eğilim temeline dayanmaktadır (Yitik, 2004: 338). SY Hareketi mensupları yaptıkları meditasyonu şifa ve sağlık açısından kabul etmiş olsalar da, seanslarda Hint müzikleri eşliğinde Shri Mataji'nin resmi önünde meditasyon yapılmasının, aydınlanma tecrübesi yaşattığına inanılan Mataji'ye secde anlamına geldiği görülmektedir. Özellikle Mataji'nin (antik Hindu ritüeli) ayaklarına bal nektarı dökülmesi (Puttick, 2006: 544), müritlerinin onu bir peygamber gibi görerek yarım kalan Kuran'ı Kerim'i tamamlamak için geldiği iddiası dinsel eğilimin dayanağını güçlendirmektedir. Ayrıca Mataji'nin insanüstü bir varlık olarak görülmesi (Uğurlu, 2011: 93-4), 'Saygıdeğer Anne' olarak betimlenen ruhsal liderliği (Sevinç, 2014: 120) Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğinde gelecek olan anneye bakın diyerek Mataji'yi işaret ettiği ve onun bu kutsallığı kabul etmesi²¹ SY Hareketi'nin dinsel bir hareket olduğunun temel göstergeleridir.

¹⁹ Antalya SY Merkezi'nde deneyimlenmiş bir meditasyon gözlemidir.

²⁰ Evde Sahaja Yoga Online İstanbul Serin Esinti Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programı katılımlı gözlemden edinilen bilgilerdir.

²¹ Evde Sahaja Yoga Online İstanbul serin Esinti Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programı katılımlı gözlemden edinilmiş bilgilerdir.

DİNİ RİTÜELLERİN ÇEVİRİMDIŞI VE ÇEVİRİMİÇİ GÖRÜNÜMLERİ:

YDH'LERDE VE SAHAJA YOGA'DA ONLİNE OLMAK

Modernleşme ile dinin toplumda gerileyeceğine, toplumsal işlevlerinin zayıflayacağına ilişkin iddia, klasik sekülerleşme teorisinin temel yaklaşımını oluşturmaktadır. Sekülerleşme teorisinin söz konusu iddiası, P. L. Berger gibi ılımlı sekülerleşme²² taraftarlarınca (dünyanın kutsaldan uzaklaşmasının aksine) gündelik hayatta dinin yeniden aktifleşmesi ve 1960'lardan sonra yükselişe geçmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Dinsel yükseliş, kutsalın geri dönüşü, dinsel köktencilik ve çoğulculuk gibi yeni kavramsallaştırmalar, YDH'nin ortaya çıkışına neden olmuştur. Günümüzde bu hareketler sadece fiziksel olarak değil, sosyal ağlarda da kendini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, dine yönelik söz konusu ilgi, sanal dünyada yer alan kişi ve grupları temsil eden sosyal ağlarda da karşılık bulmuştur.

Dünya çapında bir denetim mekanizması olarak internet, bireyleri gerçek ilişkiler dünyasından soyutlayarak sanal dünyaya özgü yeni yaşam ve ilişki biçimleri sunmaktadır. Bu yeni ortam, facebook, instagram, twitter gibi sosyal ağlar sayesinde yersiz yurtsuzlaşmış bir arzu mekânına dönüşerek, sanal sosyalleşme platformları oluşturmakta, gerçek dünyadan sanal dünyaya akışa sebep olmaktadır (Kara, 2017: 15-6). Bu akış, bireylere; bir harekete, topluluğa ya da gruba bağlılık, aidiyet ve üyelik gibi yollarla aktif katılım imkânı sunmaktadır. Bu imkân, bir taraftan modern bilgi ve teknoloji aracılığıyla kurulan yeni bir yaşam tarzına geçişi beraberinde getirirken, diğer taraftan dini yaşam alanında da uyanış sürecini hızlandırmıştır. Kurumsal otorite, ibadetler ve ritüeller gibi dini kimliğin taşıyıcı (Akgül, 2017: 292-3) temsil alanları, sanal dünyada yeni bir forma bürünmüştür. Dinin dijital dünyadaki görünürlüğü, iletişim biçiminde meydana gelen değişiklikler, yeni dini hareketlerin sosyal ağlarda nasıl yer aldığı incelenmesini gerektirmiştir.

Geç modern dönemde iletişim ve teknolojiye küresel boyutta bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim geleneksel medya olarak bildiğimiz (gazete, radyo, televizyon ve telefon gibi haberleşme kanalları) yerine yeni medya kavramını ortaya çıkarmıştır. Yeni medya; internet, mobil iletişim, dijital platformlar, sosyal ağlar olarak isimlendirilen mecraların ortak adıdır. Yeni medyanın sosyal, kültürel, siyasal boyutta etkileri olduğu gibi din alanında da yansımaları görülmüştür (Menekşe, 2015: 153). Dinlerin sanal ortamda temsili ve interaktif olma özelliğiyle yeni medya geleneksel medyadan ayrılmıştır. Yeni medyanın ortaya çıkışıyla birlikte iletişim süreci ve biçimi değişmiştir. Bu durum YDH'ler bağlamında yeni bir din anlayışı, sanal din ve dijital din kavramlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Kurumsal olarak etkinliğini kaybeden din (geç modern dönemin paradoksal sonuçları dâhilinde) bireysel ilgi alanına dönüşmüştür. Böylece fiziksel dünya ile özdeşleştirilen toplu ibadet ve dua gibi ritüeller dijital ortama taşınmıştır (Narmanlıoğlu, 2015: 70). Yaklaşık otuz yıldır geleneksel dini inançlar ve manevi ritüellerin internet ortamında kullanımı tartışılmaktadır (Campbell, 2006: 4).

Dinlerin internete olan yoğun ilgisi, 1990'lı yıllarda dini grupları temsil eden web sitelerinin ortaya çıkması ve internetteki dini içeriğin artmasıyla başlamıştır (Haberli, 2014: 51). Bununla birlikte, son on yıllarda internet giderek artan bir şekilde bireylerin günlük yaşamlarına gömülmüş, sosyal hayatlarını kolaylaştırmış, çevrimdışı ve çevrimiçi dini davranışlar ve inançlar arasındaki bağlantının araştırılması yönünde gelişmeler göstermiştir (Campbell ve Lövhheim, 2011: 1083).

²² Furseth-Repstad, a.g.e., s. 157.

Bilgisayarlar arası ulaşım ağının başlamasıyla çeşitli dinlere mensup kişiler tarafından dini içerikli siteler kurulmuş, gerek din içi gerekse dinler arası bilgi alışverişi bu siteler üzerinden gerçekleşmiştir (Çuhadar, 2015: 201). Dini yayın ve programlar açısından dünyada sayısız dini nitelikli siteden söz etmek mümkündür (Özkır, 2014: 13). İlk olarak online dini tartışmalar www.use.net adlı site üzerinden ortaya çıkmıştır. İnsan davranışlarının dini, ahlaki ve etik sonuçlarının tartışılması için ilk ağ forumu ise www.religion.net olmuştur. www.use.net'in tekrar yapılandırılmasıyla alt hiyerarşik kategoriler (alt.religion, soc.religion, talk religion) oluşturulmuş ve bu yapılanma 1980'lerin ortalarına kadar sürekli büyümeye devam etmiştir. 1980'ler boyunca birçok bilgisayar meraklısı tarafından çevrimiçi dini gruplar oluşturulmuştur. 1990'larda dijital ortamdaki dini grupların sayısı artış göstermiş ve çevrimiçi (ecunet.org, buddhanet.net, godweb.org) mail siteleri ortaya çıkmıştır (Campbell, 2006: 4).

Sosyal ağlarda dini grupların artması, bağlılıkların ortaya çıkması, dine ilişkin yeni bir temsil alanı oluşturmuştur. Sanal tapınaklar ve kiliseler, çevrimiçi ruhani hac siteleri, tanrı yayıncılığı, Godtube.com, Second Life'da Hristiyan, Müslüman ve Yahudiler için ibadet yerleri gibi çevrimdışı dini inançların içe aktarıldığı çevrimiçi dini topluluklar meydana gelmiştir (Campbell, 2011: 232). Bu durum online dini gruplarda çevrimdışı-çevrimiçi din adı altında bir tasnifi zorunlu kılmıştır. Christopher Helland'ın dini grupların ritüellerini sanal alanda temsiline ilişkin dini çevrimdışı din (religion online) ve çevrimiçi din (online religion) ayrımı dikkat çekmektedir. Çevrimdışı din; dijital alanın resmi dini kurumlar veya kişiler tarafından daha çok veya daha az kullanılması, çevrimiçi din ise, dijital alanın dini olmanın yeni yolları için bir temel oluşturmasıdır (Clarke, 2012: 162). Helland'ın yapmış olduğu bu tasnif yeni dini hareketlerde çevrimdışı ve çevrimiçi kavramlarına yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Çevrimiçi din yaklaşımı bir dini grubun arasındaki çevrimdışı (offline) iletişimin (tekdüze, sadece kurumsal site üzerinde tek yönlü yaşanan) siber uzama taşınarak online ilişkilere dönüşmesidir (Dereli, 2019: 89). Siber uzamda, çevrimiçi alanlarda bir araya gelen bireyler dini bir topluluk ya da cemaat oluşturmaktadır. Böylece Howard Rheingold'un sanal topluluk olarak nitelendirdiği farklı bağlam ve içeriklere sahip olan yeniden ve sürekli üretilen bir gerçeklik olarak (Şentürk, 2017: 26) çevrimiçi dini gruplar siber alanda kişisel ilişki ağları oluşturarak meydana gelmektedir (Hutchings, 2015: 52).

Yüzlerce çevrimiçi site ve ağ ile birlikte çevrimiçi birçok ibadet ve ritüel türleri (cyber temples, cyber churches gibi) ortaya çıkmaktadır (Campbell, 2006: 5). Geleneksel ritüeller çevrimiçi alanda yeni dini hareketlere zemin hazırlamakta, bireyler kolektiflikten ziyade kişisel yaşamlarına fayda sağlayacak dini bilgileri edinmek için sanal mecralara yönelmektedir. Ritüel ve dini bilgilerin çevrimiçi alanda yer bulması, bireysel manevi katılım biçimine katkıda bulunmaktadır (Campbell, 2012: 4).

Dini grup ve organizasyonlarda yer alan bireyler kendi isteklerine göre hem çevrimdışı hem de çevrimiçi alanda yer alabilmektedirler. C. Helland'ın çevrimdışı-çevrimiçi (offline-online) din tasnifi iki ayrı alan olarak görülmektedir. Bununla birlikte aynı dini geleneğin parçası, geleneksel topluluk kavramlarının yeniden şekillenmesi, internetin günlük yaşam alanına gömülmesi (Campbell, 2011: 241) çevrimdışı-çevrimiçi din kavramı arasında bir bağlantının olduğunu göstermektedir. Bu bağlantının kurulmasına ilişkin Helland'ın²³ çalışması, Hindu ve Budist gelenek üyelerinin, diaspora toplulukları ve menşee ülkeleri arasında, Hindistan ve Tibet'teki kutsal sitelere web bağlantıları aracılığıyla çevrimiçi *pujaya* (ibadet, dua) katılarak interneti nasıl aktif olarak kullandıklarını göstermektedir (Campbell, 2012: 5). C.

²³ Geniş bilgi için bkz. Cristopher Helland, Diaspora on the Electronic Frontier: Developing Virtual Connections With Sacred Homelands. *Journal of Computer-Mediated Communication* (Special Issue on Religion and the Internet), 2007, Vol.12, Issue:3, pp.956-976.

Helland'ın çalışması çevrimiçi dini uygulamanın geleneksel dini uygulamalardan ayrılmak yerine iç içe geçtiğini ispatlar niteliktedir. Böylece çevrimiçi (online) dünya, çevrimdışı (offline) dünyadan farklılaşmadan, çevrimiçi uzam çevrimdışı dünyanın bir nevi örtüsü haline almaktadır (Dereli, 2019: 92). Dijital dünyanın düalizmi -online-offline olma durumu- iç içe geçmekte, kişi kolektif olarak gerçekleştirmediği eylemlerini bireysel olarak çevrimiçi uzamda gerçekleştirmektedir. Nihayet dinin ve ritüellerin siber uzamda yer almasıyla kutsalla etkileşimin offline-online ortamlarda devam ettiği, YDH'lerin de bu dünyaya yelken açtığı görülmektedir.

Günümüzde bütün inanç sistemleri internet üzerinde temsil edilmeye başlamıştır. Üç büyük din ve Uzak Doğu dinleri (Budizm ve Hinduizm) bunun en bilinen örnekleridir (Haberli, 2014: 49). Hindu ve Budist bir geleneğe mensup olan SY Hareketi de, genel olarak internet özel olarak ise sosyal ağ platformlarında yer almaktadır. SY Hareketi'ne ait site ve instagram sayfalarını incelediğimizde, hareketin çeşitli açılardan etkili ve aktif olduğu görülmektedir. SY Hareketi'ni çevrimdışı-çevrimiçi dini yönelimler açısından ele aldığımızda çevrimdışı din sahasını temsil eden, geleneksel iletişim anlayışına hâkim, dini grup ve organizasyonun tanıtımının yapıldığı, ibadet ve faaliyetleri hakkında bilgi verildiği internet sitelerinin bulunduğu görülmektedir.

SY Hareketi'nin ulusal *sahajayogaportal.org* adlı internet sitesi, facebook, instagram gibi sosyal medya uygulamalarında aktifliği gözlemlenmektedir. Bu siteyi incelediğimizde, SY'nin portalında 'içinizdeki gücü keşfedin' temasıyla haftaiçi-haftasonu online meditasyon hizmeti verildiği; yoganın mahiyeti, muhtevası, faydaları, nasıl yapılması gerektiği, aydınlanmanın insanlara nasıl verildiği ve Shri Mataji'nin hayatı gibi içeriklerin sunulduğu anlaşılmaktadır. SY, online meditasyona başlayabilmek için ya kolektif ya da internet sitesi üzerinden aydınlanma meditasyonu alıp bedeni keşfetme ve güçlendirmeyle birlikte online ya da kolektif 18 haftalık meditasyon programına katılma imkanı sunmaktadır. Ayrıca sayfada yer alan günlük burç yorumu, astroloji, stres yönetimi, sağlıklı beslenme, müzik ve sanat, radyo turya gibi faaliyetler kapsamında da çeşitli hizmetler ön plana çıkmaktadır. E-posta yoluyla 'bize yaz ve arkadaşına öner' bölümü de dikkat çekmektedir.

Uluslararası SY vakfı olan *sahajaworldfoundation.org* adlı kurumsal sayfada kurucular ve yöneticilere dair bilgi, puja takvimi, puja ziyareti, Shri Mataji Castle'ın 360 derece sanal videosu bulunmaktadır. Aynı zamanda SY'nin tanıtımını yapan *Wemeditate* adlı sağlık, sıhhat internet sitesi de uluslararası boyutta meditasyon hizmeti vermektedir. 'Set up your own Meditation' ana sayfa temasıyla kişinin her yerde 5, 10 15 dakika meditasyon yapabileceğine ilişkin çağrılar yer almaktadır. Kaynaktan alıcıya doğru bir iletişimin söz konusu olduğu portal, bu tarz hizmetleri sunmuş olsa da, kullanıcıların birbiriyle etkileşimini sağlayacak herhangi bir dijital platforma sahip değildir. Bununla birlikte sitenin tasarımından içeriğine kadar kurumsal bir havanın hâkim olduğu ve bilgilendirici linklerin yer aldığı görülmektedir. Özetle içerik olarak değerlendirildiğinde, sitenin çevrimdışı din -religion online- yapılanmasına uygun olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır.

SY Hareketi'ne ilişkin çevrimiçi din sahasını temsil eden interaktif kullanıcılar arasında çok yönlü iletişimin sunulduğu sosyal ağ hesapları bulunmaktadır. Bunlar *sahajayogaturkiye*, *serinesintisanatevi* ve *wemeditate.co* adlı instagram hesaplarıdır. *Sahajayogaturkiye* adlı hesabı incelediğimizde, Shri Mataji Nirmala Devi'nin Kutsal Anne'nin sözlerinin ve resimlerinin paylaşıldığı, 'eğer dışarı çıkamıyorsanız içinize dönün' sloganıyla haftanın dört günü Zoom bağlantısıyla başlangıç meditasyonu dersleri, içe yapılan kadim yolculuk adlı içeriğin Hz. İsa temalı bir fotoğraf ile paylaşımı, depresyon ve anksiyeteye

karşı SY meditasyonunun faydalarına ilişkin program yayını ve YouTube bağlantı adresinin sunulduğu, 2020 Şubat ayında düzenlenen 4000 kişilik 'Diyarbakır Aydınlanma Deneyimi' etkinliğinin fotoğrafı, '50 Years for Humanity Feel Your Spirit' adlı 7-10 Mayıs 2020 tarihinde Sahaja Yoga 50. yıl kutlamasına ilişkin canlı yayın konserleri (*sahajayogatv* ve *sahajayoga youtube* kanalı üzerinden), Navaratri²⁴, Diwali²⁵, Raksha Bandhan²⁶ gibi özel festivallere ilişkin Shri Mataji'nin yaptığı konuşmadan alıntılarla paylaşımların yapıldığı görülmektedir.

Wemeditate.co adlı sağlık ve sıhhat sayfası olarak tasarlanan hesap, haftada bir gün akşam 19.00 civarında online meditasyon ve canlı yayın hizmeti sunmaktadır. Hesabın paylaşımlarını incelediğimizde yoganın hissetme gücü ve kendini gerçekleştirme eylemi, çakralar ve işlevleri, Kundalini enerjisinin ne olduğuna dair hikâye paylaşımları göze çarpmaktadır. 'Hands we speak' adlı post paylaşımı *Eller konuşacak, Nasıl? Kuran-ı Kerim'de gizemli gerçekdışı bir söz: 'O gün ağızlarını mühürleyeceğiz, ancak elleri bizimle konuşacak, ayakları yaptıklarına şahit olacak.'* (35:65). *Kuran'ın kalbi olarak da bilinen Yasin suresi her zamanki gibi ezoterik bir şekilde surenin sonunda eskatolojik bir muamele kapsıyor. Kendini gerçekleştirdikten sonra çakralarımızın ve kanallarımızın durum ve dengesi basit duyuşal mesajlar dizisi ile doğrudan elimize iletiliyor, sıcak serin karıncalanma, uyusukluk, ağırlık veya hafiflik... Bize içimizdeki gerçeklikten bahsediyorlar. Gerçeküstü gerçek. Bizi hafife almayın, kendiniz deneyin*²⁷ denilmektedir. SY Hareketi'ne yönelik yapılan bu paylaşım meditasyon esnasında ellerdeki vibrasyonların ve enerji kanallarının vermiş olduğu hissiyatı (sıcaklık, karıncalanma, uyusukluk gibi), Hindistan'da yaygın sembol olan ayakları (özellikle boyanmış parmaklar) ve aydınlanmış ruhların ayaklarına saygı gösterilmesini²⁸ Yasin Suresi'nin 65. ayetiyle açıklamaktadır.

Sonuç olarak günümüzde dini ritüellerin yapılabileceği, takipçilerin etkileşimde olabileceği çevrimiçi din (online religion) kapsamında SY Hareketi'nin, içeriklerinden örnekler verdiğimiz siteleri bulunmaktadır. Kaynaktan alıcıya yönelik tek yönlü bir iletim olan çevrimdışı din (religion online) açısından SY Hareketi'nin siteleri, takipçileri bilgilendirme amaçlı olarak kullanılmaktadır. Sosyal ağ üzerine inşa edilmiş alıcıdan kaynağa doğru (sitenin pasif, kullanıcıların aktif olduğu interaktif bir özelliğe sahip) çevrimiçi din (online religion) kapsamında SY Hareketi'nde sitenin sunduğu bilgiler değil kullanıcılar arasında bir etkileşim söz konusu olmaktadır (Haberli, 2014: 63-4). Söz konusu etkileşimi sağlayan faktörler, paylaşılan hikâye ya da gönderilere yorum yapabilmek, emojilerle duyguları yansıtabilme ve canlı yayınlardır. Her ne kadar kendi sitelerinde online meditasyon imkanı sunmuş olsalar da, takipçileri sosyal ağlar aracılığıyla gerçekleşen çok yönlü iletişimin yer aldığı meditasyonu tercih etmektedir. Çevrimdışı ve çevrimiçi din kavramlarına yönelik SY Hareketi'ni değerlendirdiğimizde, kolektif meditasyondan

²⁴ Navaratri Nine Nights, [https://www.bbc.co.uk/religion/religions/hinduism/holydays/navaratri.shtml_\(19.11.20\)](https://www.bbc.co.uk/religion/religions/hinduism/holydays/navaratri.shtml_(19.11.20)), Evde Sahaja Yoga Online İstanbul Serin Esinti Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programı katılımlı gözlemden edinilen bilgilerdir.

²⁵ 1992 senesi Shri Mataji'nin Divali Puja Talk konuşmasında; toplumun tamamen Guru Lakshmi'lere bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu bir ev hanımının yüksek karakterli ve saygın olmasını gerektirir. Toplum onun sorumluluğundadır ve o ailenin Shakti'sidir. Divali gününde bizler Lakshmi'ye ibadet etmeliyiz. Birçok insan Lakshmi'ye yani kendi kundalinilerine ibadet edebilseler tüm problemler bitebilir. Ayrıca Divali günü Nabhi çakramızın güçlendiği bir dönemi de kapsamaktadır. İbadetin özü sevgidir, sevdiğiniz şeye saygı gösterirsiniz. Shri Mataji'nin konuşmasından alıntılanan bu açıklamada Shri Guru Lakshmi Sahaja Yoga'da sol nabide bulunan tanrısal özellik Hz. Fatıma olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca Divali gününün mahiyetine yönelik Hindular tapınağa girmeden önce ayaklarını yıkar, dini ritüellerini gerçekleştirdikten sonra dua ve dilekleri rahipler tarafından tanrılara iletilir. Dua ardından beyaz kül ile (thrinuneeru), kırmızı boyadan (tilaka) alınlarına sürerler. Divali Işık Bayramı'nda ve diğer özel günlerde kullandıkları diya adlı mumları yakarlar (Hindistan'da Divali Festivali Kutlandı, <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/hindistanda-diwali-festivali-kutlandi,23.11.20>), Evde Sahaja Yoga Online İstanbul Serin Esinti Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programından katılımlı gözlemlerden edinilen bilgilerdir.

²⁶ Rakshan koruma demektir, Bandhan bağlılık demektir. Bu festival korumanın bağlılığı olarak nitelendirilmektedir. Erişim linki: [https://www.instagram.com/sahajayogaturkiye/_\(18.12.20\)](https://www.instagram.com/sahajayogaturkiye/_(18.12.20)).

²⁷ Sahaja Yoga'ya ilişkin uluslararası faaliyet gösteren wemeditate.co adlı sağlık sıhhat sitesinin instagram hesabıdır. Erişim linki: [https://www.instagram.com/wemeditate.co/_\(07.10.2020\)](https://www.instagram.com/wemeditate.co/_(07.10.2020)).

²⁸ Evde Sahaja Yoga Online İstanbul Serin Esinti Meditasyon Merkezi'nin zoom bağlantılı meditasyon programı katılımlı gözlemden edinilen bilgilerdir.

ziyade bireyselliğe eğilimin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Yeni medya araçlarını kullanım alanının portallardan sanal ortamlara taşınması, SY Hareketi temsilciliklerinde yapılan kolektif meditasyonun, bireysel olarak sosyal ağlarda yapılması gibi hususlar, çevrimiçi dinin faaliyet alanının daha geniş olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

20. yüzyılın ikinci yarısında Batı toplumlarında görülmeye başlayan yeni dini hareketler, her ne kadar sekülerleşmenin dini ortadan kaldıracığı yönünde iddialar olsa da, 1960'lı yıllardan itibaren dinin sosyal hayatta yeniden görünürlük kazanmasına imkân sağlamıştır. Bu hareketler, bireysel sağlık, kurtuluş reçetesi, saf bilgiye ulaşma ve aydınlanma gibi bazı pratikleri öngören bir çerçevede faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kapsamda, uzak doğu kökenli Budizm ve Neo-Hinduizm akımları Batılı örnekleri üzerinden ülkemizde de taraftar bulmaya başlamıştır. Sağlıklı Yaşam Derneği adı altında ortaya çıkan SY hareketi, bireyi ruhsal bakımdan güçlendirecek meditasyon ve aydınlanma tekniği gibi ücretsiz hizmetler sunan, saf bilgiye ulaşma adına insanları hem çevrimdışı hem de çevrimiçi platformlarda buluşturarak Türkiye'de birçok ilde faaliyet göstererek çevrimiçi platformu aktif olarak kullanan İstanbul merkezli Serin Esinti Meditasyon ve Sanat Evi' zoom üzerinden online meditasyon hizmeti vermektedir.

İletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar sayesinde yeni medya içeriklerinin dini alanlara entegre olmasıyla birlikte, dini motifli sosyal ağlar, dini grupların ve toplulukların kullanımına açılmıştır. Birçok dini grubun günümüz sosyal medya ağlarını ve internet tabanlı portalları kullanması, dini aktivitelerin sanal ortamda tecrübe edilmesini sağlamıştır. Bu durum bireylere ya da grup üyelerine küresel ölçekte iletişim olanağının yanı sıra, düşünce ve inançların daha özgürce ifade edilebileceği yeni bir mecra sunmuştur. Sanal topluluklar dini içerikli bülten, paylaşım ve hikayelerle dini duyguları anlık ve sürekli canlı tutmakta, postmodern dalganın getirdiği meditasyon niteliğinde sağlık temalı dinsel faaliyetler icra etmektedirler. Geleneksel dini anlayışa sanal bir boyut kazandıran bu durum, kişilerin sosyal hayatında motivasyonunu arttırma, stres yönetimi, başarı, saf mutluluk ve saf bilgiye ulaşma adı altında dini tecrübeleri yaşatma imkânı sağlamaktadır.

Neo-Hinduizm ve Budizm kökenli bir topluluk ya da cemaat özelliği taşıyan SY Hareketi, kendisinde ruhani gücü fark eden Shri Mataji Nirmala Devi tarafından, düşüncesiz farkındalık boyutunda kalarak içimizde bulunan kundalini enerjisini keşfetme iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Mataji, kişinin içsel dengeye, huzura, saf neşe, mutluluk ve bilgiye sadece sahaja yoga ile ulaşabileceğine dair uluslararası toplantılar düzenleyip aydınlanma imkânı sunduğunu savunmuştur. Sahaja yoga meditasyonunda tanrısal anlam yüklenen kundalini ve çakraların düzgün çalışmasıyla aydınlanmaya ulaşılacağı söylenmektedir. Mataji'ye göre SY Hareketi'ne katılanların aydınlanmasını aldıktan sonra iyi bir sahaja yogi olmaları ve bir din gibi zorlama olmadan sevgi ve şefkati yaymaları önemlidir. Harekete katılanların öncelikle Saygıdeğer Anne olarak Mataji'yi tanımaları, ona saygı duymaları (fotoğrafında meditasyon yapılması, secde edilmesi) ve asıl sorumluluğun sahaja yogayı öğrenmeleri olduğuna dikkat edilmektedir. Meditasyon esnasında fotoğraf, mum, tütsü gibi araçların kullanılması ve mantraların okunmasının yanı sıra, Adi Shakti'nin enkarnasyonu olduğu ve Tanrı özelliği taşıdığı iddia edilen Shri Mataji'nin kurduğu bu hareket, kendisini din olarak nitelemese de yapılan araştırmalar ve gözlemler SY'nin bir dini hareket olduğunu göstermektedir. Ayrıca yeni medya ile bağlantıları, sosyal ağlardaki hesapları ve paylaşımlarıyla kitleleri etkileme ve ulaşım sağlamasıyla çevrimdışı/çevrimiçi dini faaliyet alanları (site, portal,

instagram) oluşturmaktadır. C. Helland'ın çevrimdışı/çevrimiçi din kavramsallaştırmasından hareketle çevrimdışı din (offline); tek yönlü bir iletişimin hâkim olduğu, sadece bilgilendirme amaçlı dini siteleri temsil etmektedir. Çevrimiçi (offline) din ise interaktif bir iletişim ortamının olduğu, dijital ortamda kişilerin birbiriyle etkileşime geçebildiği bir alandır. Böylece SY Hareketi'nin hem bireysel hem de kolektif olarak faaliyet gösterdiği, çevrimdışı ve çevrimiçi olarak üyelerine erişim imkânı sağladığı anlaşılmaktadır. Hareketin sitesinde online meditasyon imkanı sunulması, sosyal ağ olarak instagram hesaplarında hareketi tanıttığı bilgilere yer verilmesi ve Mataji'ye dair söz ve fotoğraf paylaşımı, her hafta online zoom bağlantılı meditasyon program linki verilmesi ve programın herkese açık olması gibi faaliyetler, çevrimiçi din alanında aktif olduklarını kanıtlar niteliktedir. Bu örneklerdeki sanal ritüeller yoluyla ulusal ve uluslararası kitlelere erişim sağlanmaktadır. Özetle, modern hayatın beraberinde getirdiği sıkıntılarla başa çıkma yöntemi ve sağlıklı yaşam formu olarak öne çıkan SY Hareketi'nin, dijital platformlardaki faaliyetleri, yaygın sanal ritüelleri ve online programlarıyla seküler çevrelerde dine/maneviyata ilgiyi artırdığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Mehmet, "Dijitalleşme ve Din", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2017, c.17, sy.2, ss.192-208.
- Akyüz, Niyazi-Çapcıoğlu, İhsan, "Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (ed.N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu), Grafiker Yayınları, 5.baskı, Ankara 2012, ss.507-538.
- Arslan, Mustafa, "Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar", *Milal ve Nihal*, 2015, c.12 sy.2, ss.55-72.
- Arslan, Mustafa, "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: Yeniçağ İnanışları Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2006, c.4, sy.11, ss.9-25.
- Bajinath, Pravina, *Sahaja Yoga Meditation: Therapeutic Community*. Ph.D Thesis Community Psychology, University of Zululand, South Africa 2012.
- Bauman, Zygmunt, Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları (çev. İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, 2.basım, İstanbul 2013.
- Berger, Peter L., *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, (çev. A. Coşkun), Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.
- Bilgin, Vejdî, "Çağdaş Bir Fenomen Olarak Yeni Dini Hareketler", *Din Sosyolojisi*, Palet Yayınları, Konya 2013, ss.305-333.
- Boven, Jos. P.V. (n.d). Shri Mataji Nirmala Devi a Life of Divine Spirituality, Erişim linki: <https://www.academia.edu/31633741/>, (08.09.20).
- Campbell, Heidi, "Religion and Internet: Considering the Online-Offline Connection", *Centre for the study of Communication and Culture*, 2006, Vol.25, Issue: 1, pp. 3-24.
- Campbell, Heidi- Lövheim Mia, "Religion and Internet", *Information, Communication and Society*, 2011, Vol.14, Issue:8, pp.1083-1096.
- Campbell, Heidi, "Internet and Religion", *The Handbook of Internet Studies*, (ed. M. Casanova, C. Ess), Wiley-Blackwell Publisher, 2011, pp.232-250.
- Campbell, Heidi, "Religion and Internet: A Microcosm for Studying Internet Trends and Implications", *New Media and Society*, 2012, Vol.0, ss.1-15.
- Chung S. Brooks M. Rai M. Balk L.J. Rai S., "Effect of Sahaja Yoga Meditation on Quality of Life, Anxiety, and Blood Pressure Control", *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 2012, Vol.18, Issue: 6, pp.589-596.
- Clarke, Peter B., Din ve Medya, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, (çev. ed. İ. Çapcıoğlu), İmge Kitabevi, Ankara 2012.
- Çuhadar, Mustafa, "Dijital Din ve Diyanet", *Dijitalleşen Din Medya ve Din 2*, (Ed. M. Çamdereli, B. O. Doğan, N. K. Şener), Köprü Kitapları, İstanbul 2015, ss.175-222.
- Dereli, Mustafa Derviş, "Dini Kimliklerin Siber Uzamda Akışkanlaşması", *İnsan ve Toplum Dergisi*, 2019, c.9, sy.1, ss.85-115.
- Devi, H. H. Mataji Nirmala, *Sahaja Yoga*, Kişisel Basım, İstanbul (n.d.).
- Haberli, Mehmet, *Sanal Din Tarihsel, Kurumsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*. Açılım Kitap, İstanbul 2014.
- Furseth, Inger-Repstad Pal, *Din Sosyolojisine Giriş Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, (çev. İ. Çapcıoğlu- H. Aydınalp), Birleşik Yayınevi, Ankara 2011.
- Hatley, Shaman, Kundalini, *Encyclopedia Indian Religions*. (Ed. A. Sharma) Springer, Retrieved September 9, 2020.
- Helland, Christopher, "Diaspora on the Electronic Frontier: Developing Virtual Connections With Sacred Homelands", *Journal of Computer-Mediated Communication* (Special Issue on Religion and the Internet), 2007, Vol.12, Issue. 3, pp.956-976.
- Hendricks Tom, "The Effects of Sahaja Yoga Meditation on Mental Health: A Systematic Review", *Journal of Complementary and Integrative Medicine*, 2018, Vol. 15, Issue: 3, pp.1-11.
- Hutchings, Tim, "Real Virtual Community", *World and World*, 2015, Vol.35, Issue: 2, Spring, pp.151-161.
- Kara, Zülküf, "Dijital Sosyoloji", *Sosyoloji Divanı Sosyoloji Dergisi*, 2017, c.5, sy.9, ss.9-20.
- Kirman, Mehmet Ali, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları", *Dini Araştırmalar*, 1999, c.1, sy.4, ss.223-233.
- Kirman, Mehmet Ali, "Küreselleşme Sürecinde Sekülerleşme ve Dinin Geleceği", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Din-International Congress of Asian and North African Studies: Religion, 2008, c.1, ss.279-295.
- Köse, Ali, *Milenyum Tarikatları Batıda Yeni Dini Akımlar*, Timaş Yayınları, 6.baskı, İstanbul 2019.
- Luckmann, Thomas, *Görünmeyen Din Modern Toplumda Din Sorunu*, (çev. A. Coşkun, F. Aydın, O. Coşkun), Rağbet Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2016.

- Menekşe, Ömer, "Dinin Dijitalleşmesi ve Mobil Uygulamalar", *Dijitalleşen Din Medya ve Din 2*, (ed. M. Çamdereli, B. O. Doğan, N.K. Şener), Köprü Kitapları, İstanbul 2015, ss.151-173.
- Monacha R., Marks G. B, Kenchington P., Peters D., Salome C. M., "Sahaja Yoga in The Management of Moderate To Severe Asthma: A Randomised Controlled Trial", *Thorax*, 2002, Vol.57, pp.110-115.
- Narmanlıoğlu, Haldun, "Sanal Cemaatte Çevrimiçi İbadet", *Dijitalleşen Din Medya ve Din 2*, (ed. M. Çamdereli, B. O. Doğan, N. K. Şener), Köprü Kitapları, İstanbul 2015, ss.69-108.
- Puttick, Elizabeth, "Sahaja Yoga", *Encyclopedia of New Religions Movements*, (ed. P.B. Clarke), London 2006, Routledge, pp.544-5.
- Omay, Gülüm, *Evensel Yaşam Enerjisi Reiki*, Reiki Yayıncılık, Ankara 2003.
- Özkan, Ali Rafet, "Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri", *Nedenleri ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler Problemler, Meydan Okumalar ve Yanıtlar*, (ed. S. Turan, F. Sancar), Metamorfoz Yayıncılık İstanbul 2018, ss.27-46.
- Salgado, Jose Antonio, *Sahaja Yoga: A Jungian Approach*, (Translated from Spanish by Deborah Palma), Published by Sahaja Yoga Org, Italy 2009.
- Sevinç, Bayram, "Türkiye'de Dini rekabet ve Spiritüel Özün Seküler Form Üzerinden Mücadelesi Sahaja Yoga Örneği", *Karadeniz Teknik Üniversitesi*, 2014, c.1, sy.1, ss.105-158.
- Srivastava, H. H. Mataji Nirmala Devi, *Meta Modern Era*, Visa Nirmala Dharma; Revised Third Edition, 1997.
- Svoboda, Robert E., *Kundalini Doğunun Gizemci Öğretisi*, (çev. N. Yener), Okyanus Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Şentürk, Ünal, "Yeni Toplumsal Bir Metin Olarak İnternet", *Sosyoloji Divanı Sosyoloji Dergisi*, 2017, c.5, sy.9, ss.21-44.
- Şentürk, Recep, *Yeni Din Sosyolojileri*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Uğurlu, İlknur, *Batıdan Gelen Doğu Kökenli Akımlar ve Türkiye'de ki Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi, Ankara 2011.
- Uluç, Özlem, *Yeni Dini Hareketler*, Yarıncı Yayınları, İstanbul 2013.
- Ünal, Mehmet Süheyl, *Dinsel Bireycilik*, Açılım Kitap, İstanbul 2011.
- Vyacheslav, Karpov, Desecularization: A Conceptual Framework, *Journal of Church and State*, 2010, Vol.52, No:2, pp.232-270.
- Yadıman, Hakkı Şah, "Sahaja Yoga", *Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi*, (ed. S. Turan-E. Battal), Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul 2020, ss.441-3.
- Yitik, Ali İhsan, "Yeni Dini Hareketler ve Misyonerlik: Türkiye Örneği", *Nedenleri ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler Problemler, Meydan Okumalar ve Yanıtlar*, (ed. S. Turan, F. Sancar), Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul 2018, ss.243-258.
- Yitik, Ali İhsan, "Hint Menşeli Dinlerin Türkiye'deki Faaliyetleri", *Tartışmalı İlmî Toplantılar-43*. 17-18 Nisan İstanbul 2004.
- Yusuf, Özkan, "Medyanın Din Bilgisi", *Medya ve Din*, (ed. M. Çamdereli, B. O. Doğan, N. K. Şener), Köprü Kitapları, İstanbul 2014, ss.13-32.
- Web sitesi**
<http://www.sahajayogaportal.org/sahaja-yoga.html> Erişim Tarihi: 20.05.20.
- <https://shrimataji.org/meditation/> Erişim Tarihi: 13.05.20.
- <http://www.sahajayogaportal.org/meditasyon.html> Erişim Tarihi 16.05.20.
- <https://www.amruta.org/tr/book-sahaja-yoga/chapter-1-sahaja-yoga/> Erişim tarihi: 07.05.20.
- <http://www.sahajayogaportal.org/shri-mataji-nirmala-devi.html> Erişim tarihi: 07.05.20.
- <https://www.instagram.com/sahajayogaturkiye/> Erişim tarihi: 18.08.20.
- <https://www.instagram.com/wemeditate.co/> Erişim tarihi: 25.09.20.
- <http://www.sahajayogaportal.org/> Erişim tarihi: 25.09.20.
- <https://www.sahajayoga.it/>, <http://sahajayogaportal.org/> Erişim tarihi: 22.12.20.
- <https://www.sahajayogamumbai.org/nirmalanagari-ganapatipule/> Erişim tarihi: 22.12.20.
- <https://www.cabellaschool.org/> Erişim Tarihi: 22.12.20.
- <http://www.sahajahealthcentre.com/> Erişim Tarihi: 22.12.20.
- <https://www.sahajayogahealthcentre.org/about.html> Erişim Tarihi: 22.12.20.
- <https://library.sahajaworld.org/> Erişim Tarihi:09.09.20.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mantra>. Erişim Tarihi: 09.09.20.
- <https://www.amruta.org/tr/book-sahaja-yoga/chapter-1-sahaja-yoga/> Erişim Tarihi: 23.08.20.
- <https://www.bbc.co.uk/religion/religions/hinduism/holydays/navaratri.shtml> Erişim Tarihi: 19.11.20.
- <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/hindistanda-diwali-festivali-kutlandi,Ni1L8ANQv0eEzUaPqP3Q/nEADPPe0H0OTb0KGrHkdJg> Erişim Tarihi: 23.11.20.